УДК 329.78(497.1)”19”
94:323.1(497.1)”19”
doi 10.46793/LZ-LXV1.215D
ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД
Примљен: 26. 06. 2025.
Прихваћен: 13. 09. 2025

Др Василије Драгосављевић[*]
виши научни сарадник
Историјски институт Београд

СРПСКА НАЦИОНАЛНА ОМЛАДИНА - СРНАО: ИДЕОЛОГИЈА – ПРАКСА – ИСХОД

Апстракт: Српска национална омладина (СРНАО) надпартијска организација која је стајала на позицијама српског национализма и одбране српске културне и државне традиције представља недовољно истражену тему у савременој историографији. Кроз анализу прогласа и програмских текстова у штампи СРНАО настојаћемо да реконструишемо њену идеологију и ставове према кључним политичким питањима и догађајима који су обликовали политички живот Краљевине Срба Хрвата и Словенаца током 20-их година 20. века. Централну тему рада представљаће однос идеолога СРНАО према југословенству као државној и националној идеји. Посебну пажњу посветићемо унутрашњим сукобима унутар вођства СРНАО и њиховом повезаношћу са деловањем Народне радикалне странке. Детаљно ће бити испитан један од спецификума дневнополитичког деловања СРНАО – систематска употреба терора у обрачуну са политичким неистомишљеницима. На послетку испитаћемо ставове СРНАО према политичким партијама прве југословенске државе – у првом реду њене амбивалентне односе са Народном радикалном странком и Српском странком.
Кључне речи: Српска национална омладина – СРНАО, Драган Бојовић, Драгослав Пантовић, Ђорђе Ћеремов, Народна радикална странка, Коста Мајкић, Српска странка, Светолик Савић, Пуниша Рачић, Организација југословенских националиста - ОРЈУНА

*

Српска национална омладина – С.Н.О (од 1924 г. познатија под акронимом СРНАО) настала је у децембру 1922 г. на састанку студената Београдског универзитета блиских Народној радикалној странци (НРС). Као главни иницијатори састанка наводе се студент медицине Српко Вукановић и студент теологије Радослав Доброта. Каснији податци наводе на закључак да је главни иницијатор формирања СРНАО био Светолик Савић власник листа *Балкан* и истакнути првак Српске странке (СС) Радивоја Новаковића. У прилог тези о кључној улози С. Савића

[*] v.dragosavljevic@yahoo.com

у формирању СРНАО несумњиво сведочи снажан утицај идеја СС на формирање основних идеолошких поставки новог покрета.[1] Као и у случају СС идеолошки конструкт СРНАО почивао је на специфичном тумачењу историје српског народа у периоду током и непосредно након Првог светског рата. Попут Новаковића идеолози СРНАО инсистирали су на становишту да је Први светски рат представљао првенствено борбу за слободу и уједињење српског народа. Након што је после небројених жртава и искушења српска војска поразила своје непријатеље она је заузела територије бивше Хабзбуршке монархије као свој ратни плен са циљем да ондашње српско становништво заштити од експанзионистичких планова Италије и других регионалних сила.[2] У складу са овом поставком СРНАО је одбијао да призна било какав вид политичког субјективитета Словенцима, Хрватима, босанскохерцеговачким Муслиманима и националним мањинама које су ушле у састав Краљевине СХС - то би према њиховој оцени представљало јуристички преседан „државе са два суверенитета.“[3] Чак и само име Краљевине СХС наилзило је на подсмех у штампи СРНАО која је наводила да је она егземпларан случај у свету – „јединствени троимени народ и једина троимена држава.“[4] Новостворену КСХС идеолози СРНАО су пежоративно називали „Вавилонијом,“ „Југоаустријом,“ „Есхаезијом“ и „Шугославијом.“[5] Према идеолозима СРНАО „наказну“[6] идеју југословенства осмислио је Беч како би помоћу тријалистичке концепције везао јужнословенско становништво за Хабзбуршку монархију и уједно инхибирао процес уједињења српског народа.[7] Са тим циљем Беч је пласирао „бесмислени Илирски покрет“ који је осмислио „болесни швапски мозак“ – Штросмајер, и „лажни босански народ и језик“ који је покатоличене и исламизоване Србе у БиХ требао да претвори у посебну нацију. Према идеолозима СРНАО овај бечки концепт прихватили су искључиво Немци и Јевреји (због чега су често КСХС називали и „Јудеославијом“) и по неки плаћеник из српских редова.[8] Уморан од шестогодишњег рата српски народ је према оцени СРНАО 1918 г. наивно допустио импорт идеје југословенства која је била осмишљена да поништи српску културну и државотворну традицију.[9]

[1] Василије Драгосављевић, Српска странка (1920-1926): Идеологија – пракса – исход, *Лесковачки зборник* vol 64/2024, 199-218.

[2] Ђорђе Ћеремов, „Споразум или растава,“ *Србадија* год VI бр. 6, 11. 11. 1928.

[3] Аноним, „Југословенски фалсификат,“ *Срнао* год I бр. 2, 4. 1. 1925.

[4] Аноним, „Шта смо и од куда смо,“ *Србадија* год VI бр. 1, 7. 10. 1928.

[5] Михајло Васиљевић, „Србине чувај своје,“ *Србадија* год I бр.11, 18. 9. 1923; Аноним, „На погрешном путу,“ *Србадија* год III бр. 10, 22. 3. 1925.

[6] Аноним, „Срби и Југословени,“ *Србадија* год II бр. 29, 1. 11. 1924.

[7] Михајло Васиљевић, „Србине чувај своје,“ *Србадија* год I бр. 11, 18. 9. 1923.

[8] Аноним, „Срби и Југословени,“ *Србадија* год II бр. 29, 1. 11. 1924.

[9] Михајло Васиљевић, „Србине чувај своје,“ *Србадија* год I бр. 11, 18. 9. 1923.

Као главног промотера југословенске идеје идеолози СРНАО означавали су Југословенску демократску странку (ЈДС) и њене лидере Љ. Давидовића и С. Прибићевића. На страницама листова СРНАО чланство ЈДС означавано је пежоративним терминима „југовинци," „шугословени" и „измећари" а њен вођа Давидовић као „излапели старчић," „наивни Чика-Љуба" и „мали отац великог сина" (алудирајући тиме да је Давидовић прихватајући југословенску идеологију издао свог сина који је погинуо као добровољац бранећи српство).[10] Краткотрајни Давидовићев кабинет из 1924 г. у штампи СРНАО окарактерисан је као „шуцкорска влада" „аустријских рестлова и црно-жутих упљувака."[11] Листови СРНАО су заузимали још радикалнији став према С. Прибићевићу кога су сматрали за оснивача и политичког покровитеља Организације југословенских националиста (ОРЈУНА) – надпартијске политичке организације која је заступала идеју интегралног југословенства - политичку теорију да Срби, Хрвати, Словенци и Бугари представљају „племена" јединственог „југословенског народа."[12] Прибићевић је у гласилима СРНАО подсмешљиво апострофиран као „југословенски Бизмарк из Вргиног Моста" а орјунаши као група насилника „ ...која хоће да бомбама примора свакога да призна име Југословен."[13] Сличан третман у штампи СРНАО имале су и друге политичке партије које су усвојиле идеологију југословенства попут Савеза земљорадника (СЗ)[14] и Југословенске муслиманске организације (ЈМО). Вођство ЈМО – састављено од муслиманског беговата је оптуживано да је усвојило југословенство само да би поништило свест о српском пореклу међу муслиманским масама БиХ, које према идеолозима СРНАО представљају „најчистији српски елемент."[15] У складу са овом поставком чланство ЈМО је пежоративно апострофирано као „турође," „Турци и бегови" и „кемалисти"[16] а њихов лидер Мехмед Спахо као алкохоличар и хомосексуалац.[17] Поред политичких

[10] Аноним, „Једини лек," *Србадија* год II бр. 32, 23. 11. 1924; Аноним, „Радићевски мандати поништени," *Србадија* год III бр. 10, 22. 3. 1925.

[11] Аноним, „Индекс издајника Отаџбине," *Срнао* год I бр. 2, 4. 1. 1925; Salkan Užičanin, *Nacija i teror: Djelatnost nacionalističkih organizacija U Bosni i Hercegovini (1921-1929)*, Tuzla 2019, 386-387.

[12] Василије Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020, 91-115.

[13] Аноним, „Орјунашка филозофија," *Србадија* год I бр. 17, 28. 10. 1923; Аноним, „Наши зборови," *Србадија* год I бр. 14, 6. 10. 1923.

[14] Аноним, „Vae victis," *Србадија* год III бр. 6, 15.2.1925; Аноним, „Јоца Пижон терорише и убија," *Срнао* год I бр. 2, 4. 1. 1925.

[15] Аноним, „Педер-Спахин прапорац," *Србадија*, год II бр. 5. 10. 2. 1924.

[16] Аноним, „Отаџбина," *Отаџбина* год I бр. 1, 10. 3. 1924.

[17] Аноним, „Кад догоре до ноката," *Србадија*, год II бр. 1. 6. 1. 1924; Аноним, „Политички неваљалци," *Србадија* год II бр. 5. 10. 2. 1924.

организација заснованих на идеји југословенства идеолози СРНАО су оштро осуђивали политичке организације несрпског становништва конципиране на етничким и верским идентитетима попут Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС) и Словенске људске странке (СЉС), Немачке странке (НС), Мађарске странке (МС) и Буњевачке странке (БС). Организовање на бази националних и религиозних идентитета идеолози СРНАО су оцењивали као „остатке аустријанштине" тј анахрони концепт створен сходно потребама политичког живота Хабзбуршке монархије а који имплементиран у новоствореној КСХС добија деструктивни ефекат. Према идеолозима СРНАО Хрвати су током вишевековног ропства под Немцима и Мађарима изгубили сопствену националну свест, националну интелигенцију и државно-правну традицију.[18] Као аргумент за овај став вођство СРНАО је наводило пактирање ХРСС са Мађарском и Италијом – традиционалним непријатељима Хрватске, као и бољшевичком Москвом.[19] Према њиховој оцени овакви потези вођства ХРСС доказују да оно „нариче за оковима" које је њихов народ „вековима носио."[20] У скалду са овом поставком Радић је у штампи СРНАО колоритно портретисан као „швапскомађарска калаштура," „мађарска лакејчина"[21] која је „ропско–псећи подчињена... кући хабзбуршких сифилистичара."[22] Вођство СРНАО је са изразитом оштрином критиковало Радићеве покушаје да у сарадњи са ВМРО у Македонији, ЈМО у БиХ и Мађарском, Немачком и Буњевачком странком у Војводини политички минимизује ондашње српско становништво.[23] Идеолози СРНАО су инсистирали да Радић и ХРСС не представљају тумаче аутентичне политичке воље хрватског народа и позивали су „честите Хрвате" да одбаце „луду и небратску политику Радића"[24] и да у сарадњи са Србима поведу борбу за стабилизацију и напредак заједничке државе.[25] СЉС и њен лидер бискуп Антон Корошец имали су нешто блажи третман у штампи СРНАО. Корошецу је замерано повремено пактирање са ХРСС[26] као и

[18] Аноним, „Брадата деца," *Србадија* год I бр. 18, 11. 11. 1923; Аноним, „О нашем национализму" *Србадија* год I бр. 20, 25. 11. 1923;

[19] Аноним, „Србима националистима," *Србадија* год II бр. 1, 6. 1. 1924

[20] Аноним, „Дванести је час," *Србадија* год I бр. 5, 28. 7. 1923..

[21] Аноним, „Трабуњање Стјепана Радића," *Србадија* год I бр. 9, 25. 8. 1923.

[22] Аноним, „Дванести је час," Србадија год I бр. 5, 28. 7. 1923..

[23] Аноним, „Војвођани Хрвату," *Србадија* год II бр. 31, 16. 11. 1924; Аноним, „Митинг СРНАО," *Отаџбина* год I бр. 2, 20. 3. 1924; Аноним, „Једва једном, „*Срнао* год I бр. 2, 4. 1. 1925.

[24] Аноним, „Отаџбина," *Отаџбина* год I бр. 1, 10. 3. 1924..

[25] Аноним, „Антисрпски блок," *Србадија* год II бр. 3, 19. 1. 1924; Аноним, „Митинг СРНАО," *Отаџбина* год I бр. 2, 20. 3. 1924; Аноним, „Хапшење Радића и другова," *Отаџбина* год II бр. 1, јануар 1925.

[26] Аноним, „Кад догоре до ноката," *Србадија*, год II бр. 1. 6. 1. 1924

то што је преко залагања за повратак Римокатоличке цркве у образовни систем КСХС заправо радио у корист фашистичке Италије чиме је показао да је „већи католик него Словенац.“[27] Партије националних мањина у Војводини (или како ју је СРНАО називао „Северној Србији“) тј страначке организације Немаца и Мађара означаване су као“ остатак аустријанштине“ и оптуживане су за подршку иредентистичким плановима својих матичних држава. СРНАО је нарочито оштро критиковао рад Буњевачке странке која је по верској линији окупљала и локалне Немце и Мађаре и која се налазила под снажним утицајем клерикалне СЉС и Хрватске странке права (ХСП).[28] Новосадски огранак СРНАО је инсистирао на идеји да претапање словенских римокатоличких мањина – Буњеваца, Шокаца, Словака и Русина[29] у српски национални корпус представља кључни потез који ће рестаурирати доминацију српског елемента у Војводини коју су Мађари и Немци настојали да угрозе планском колонизацијом и економским притиском.[30] На плану спољне политике СРНАО се залагао за очување Версајског поретка и пружао снажну подршку концепцији Мале Антанте као главном фактору у борби за очување мира у Југоисточној Европи.[31] Као једина одступања у овој конзервативној спољнополитичкој концепцији српских националиста издвајају се захтеви за припајање Солуна и стварање копненог коридора између КСХС и Чехословачке као би се трајно спречила могућност хабзбуршке рестаурације.[32]

Овако конципиран идеолошки систем заснован на идејном легату СС осудио је СРНАО на маргину политичког живота КСХС тако да је новостворена организација током првих годину ипо дана постојања стагнирала не проналазећи начин да прошири свој политички утицај. До драматичног преокрета у њеном даљем развоју долази са формирањем хомогене владе НРС у мају 1923 г. Како је током предходних година била под притиском југоинтегралистички оријентисане ЈДС и њој политички блиске

[27] Аноним, „Клерикалци траже кавге,“ *Северна Србија* год I бр. 17, 6.12. 1925.

[28] Аноним, „Политика наших Буњеваца и Шокаца,“ *Северна Србија* год I бр. 19, 20. 12. 1925.

[29] Аноним, „Српска Војводина у служби државне мисли,“ *Србадија,* год III бр. 9, 15. 3. 1925.; Аноним, „Где је тежиште српског национализма,“ *Северна Србија* год I бр. 12, 1. 11. 1925.

[30] Аноним, „Издајницима Отаџбине – швапским колонистима у Севернох Србији,“ *Србадија* год II бр. 32, 23. 11. 1924; Аноним, „Народносне мањине,“ *Северна Србија* год I бр. 5, 13. 9. 1925.

[31] Аноним, „Божићна разматрања,“ *Србадија* год II бр. 1, 6. 1. 1924; Аноним, „Наша реч пред састав нове владе,“ *Србадија* год VII бр.1, 7. 1. 1929.

[32] Аноним, „Грчка република,“ *Отаџбина* год I бр. 3, 5. 4. 1924; Љ. Ђорђевић, „Један нова битанга,“ *Србадија* год III бр. 26. 6. 9. 1925; Аноним, „Сада је моменат да тражимо коридор,“ *Србадија* год IV бр. 1, 14. 1. 1926

ОРЈУНЕ чија је наоружана милиција нападала њене зборове оптужујући њено чланство за „српски сепаратизам“[33] сама НРС одлучила је да преузме утицај над СРНАО како би од ње створила сопствену преторијанску гарду. Резултат ових настојања НРС јасно се очитује при формирању првог Главног одбора (ГО) СРНАО 10.5.1923 г. За председника изабран је народни посланик НРС Драган Бојовић (брат војводе Петра Бојовића) а за подпредеседнике Драгослав Пантовић (индустријалац), Душан Поповић (адвокат) и Мирко Степић. За генералног секретара изабран је Стојан Живадиновић (чиновник Министарства иностраних послова) а за његове заменике Српко Вукановић и Михајло Брадваревић (чиновник Министарства саобраћаја). За благајника је изабран Драгомир Владимировић (инжењер) а за његовог заменика Илија Бацковић (студент медицине). Кључну улогу у радикалском переузимању СРНАО одиграо је С. Савић који је почетком 1923 г. напустио СС и постао члан НРС. Поред Савића истакнуту улогу у првом изабраном ГО СРНАО имао је Д. Пантовић – такође посланик НРС који је управљао администрацијом и архивом организације и уређивао њено главно гласило – лист *Отаџбину*.[34] Поред наведених, у вођству СРНАО нашли су се и други високорангирани посланици НРС попут Милана Сршкића, Тадије Пантовића, Јоце Будишина, Ђорђа Ћеремова председник обласног одбора (ОО) СРНАО у Новом Саду и Косте Мајкића председника ОО СРНАО у Сарајеву.[35] Оснажен подршком владајуће НРС ГО СРНАО развио је грозничаву активност. Током наредних годину ипо дана основано је чак 278 локалних огранака СРНАО широм целе Краљевине СХС. Највише подружница основано је у Бачкој (50), Срему (39), Јужној Србији (31), БиХ (26), Банату (25), Србији (25), Лици (12), Далмацији (11), Црној Гори (11), Славонији (10), Хрватској (8) и Барањи (3).[36] Новоосноване организације узимале су имена великих личности из српске историје, СРНАО у Београду „Петар Велики,“ у Великом Бечкереку (Зрењанин) „Ђурађ Смедеревац,“ „Карађорђе“ у Новом Саду итсл. Свака организација имала је своју заставу при чијем би освећењу, као и полагању заклетве новог чланства чинодејствовало свештенство Српске православне цркве (СПЦ). Вођство СРНАО показивало је велико уважавање спрам улоге СПЦ у историји српског народа као чувара народне свести и државотворне традиције.[37]

Један од спецификума идеологије и политичке праксе СРНАО представљала је систематска употреба терора у обрачуну са политичким неистомишљеницима. Већ током 1923 г. у оквиру локалних огранака

[33] Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС*, 186-188.

[34] Аноним, „Први конгес СРНАО,“ *Отаџбина* год I бр. 7, децембар 1924.

[35] Аноним, „Из српског Баната,“ *Отаџбин*а год I бр. 4-5, април 1924.

[36] Аноним, „Први конгес СРНАО,“ *Отаџбина* год I бр. 7, децембар 1924.

[37] Аноним, „Значај српске цркве и Свети Сава,“ *Отаџбина* год I бр. 6, 20. 5. 1924.

СРНАО формирани су Акциони/Гвоздени (од 1924 г. Четнички) одреди. Чланство одреда било је униформисано (сивозелена униформа, шајкача и црвена – од 1926 г. црна кошуља) и наоружано хладним и ватреним оружијем набављеним на црној берзи. Њихову обуку у руковању оружијем спроводило је Удружење српских четника „Петар Мркоњић" – организација српских ветерана из Првог светског рата које се под утицајем првака СРНАО Д. Бојовића, Д. Пантовића и Пунише Рачића одвојила од официјелне четничке организације Удружење четника за слободу и част Отаџбине због одбацивања српских обележја и сарадње са милицијом ОРЈУНЕ. Устројени према моделу званичне војске у водове, чете и батаљоне, предвођени ветеранима из Првог светског рата активисти СРНАО представљали су моћну паравојну формацију.[38] Сигурно у снагу своје милиције и подршку владајуће НРС вођство СРНАО је поручивало свим „непријатељима српства:" „Ово је наша дична Србија, васкрсло царство цара Душана и ко год сумња у то има да осети нашу српску силу, има срж у костима да му се смрзне од нашег терора..."[39] Акциони одред СРНАО из Битоља (основан у јулу 1923 г.) је у садејству са снагама безбедости сузбио акцију ВМРО у битољском крају.У августу 1923 г. Акционе чете СРНАО напале су скуп немчког Културбунда и том приликом теже раниле неколико лица - између осталих и председника Немачке странке Николу Класа. Истог месеца активисти СРНАО из Панчева расурили су састанак и демолирали просторије градског одбора КПЈ.[40] У фебруару 1924 г. у Невесињу активисти СРНАО насрнули су наоружани пушкама и ножевима на скуп СЗ што се развило у вишесатну битку коју је прекинута интервенцијом војске. Том приликом тешко су рањена два члана СРНАО као и два члана СЗ а неколико десетина људи је лакше повређено. А у априлу 1924 г. наоружани активисти СРНАО напали су скуп Немачке странке у Врбасу и у општој тучи која је уследила смртно ранили једног Немца.[41] У овим насилним акцијама истицали су се четнички одреди СРНАО из Војводине и БиХ. Активисти новосадске СРНАО предвођени председником ОО Ђорђем Ћеремовим свакодневно су водили уличне битке са Акционим одредима ОРЈУНЕ,[42] ломили су табле и рекламе на немачком и мађарском језику[43] и

[38] Užičanin, n. d., 204-206.

[39] Аноним, „Осветимо Србију," *Србадија* год VI бр. 6, 11. 11. 1928.

[40] Branislav Gligorijević, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik* 3-4, 1964, 7,20, 24-25.

[41] Užičanin, n. d., 380.

[42] Аноним, „Наши зборови," *Србадија* год I бр. 5, 28. 7. 1923; Аноним, „Успели зборови СРНАО," *Србадија* год I бр. 9, 25. 8. 1923; Аноним, „Трагом Аустрије," *Србадија* год I бр. 15, 13. 9. 1923.

[43] Аноним, „Наши зарези," *Србадија* год I бр. 9, 25. 8. 1923; Аноним, „У пажњу надлежнима," *Србадија* год I бр. 20, 25. 11. 1923.

демолирали локале и биоскопе у којима су пуштане немачка и мађарска музика и филмови.[44] Сличну праксу имао је и босанскохерцеговачки огранак СРНАО који је предвођен послаником НРС Костом Мајкићем и заповедником четничких одреда Махмутом Алајбеговићем представљао најдинамичнији огранак организације. У септембру 1923 г. у Приједору пошто су локалне присталице ЈМО скинуле српску заставу напала их је група активиста СРНАО што се претворило у вишесатну уличну тучу иза које је остало 50 рањених људи са обе стране. У новембру 1924 г. група срнаоваца у Бања Луци пресрела је групу активиста Хрватске националне омладине (ХАНАО) која је дошла у град како би одржала своју годишњу скупштину. Сукоб је започео на железничкој станици, да би се упркос интервенцији полиције раширио по територији читавог града где су током целе ноћи одзвањали хитци из ватреног оружија. Месец дана касније, у октобру 1924 активисти СРНАО су на бањалучкој железничкој станици приредили сличан дочек делегацији ХРСС предвођеној Павлом Радићем.[45] И ако су политички противници упорно оптуживали вођство СРНАО да њихова организација представља „злочиначку банду у служби радикалског режима“ вође националиста инсистирале су да је СРНАО надстраначка организација чија су насилна дела руковођена искључиво одбраном интереса српског народа.[46] У прилог овим оптужбама речито је говорио и симболични чин „политичког оцеубиства“ који је извршио сарајевски ОО СРНАО. Инструирани од стране вођства НРС активисти сарајевског четничког одреда растурили су конференцију Српске странке и физичком силом спречили формирање њеног одбора у Сарајеву.[47]

Даљи узлет СРНАО привремено је прекинуо је раскол унутар вођства организације. У марту 1924 г. *Отаџбина* доноси вест да је С. Савић у свом листу *Балкан* оптужио СРНАО да у својим редовима има доста недисциплинованих и морално упитних елемената. На Савићев захтев ГО СРНАО је искључио два члана дајући тиме до знања колико поштује Савићев рад за СРНАО.[48] И поред спремности ГО да изађе у сусрет Савићевим захтевима власник *Балкана* започео је средином 1924 г. оштру кампању против ГО и Д. Пантовића. Наиме, Патовић је од Савића у мају 1924 г. тражио да пред ГО оправда 300 хиљада динара које је Савић потрошио из пропагандног фонда организације. Пошто је Савић одбио да то учини

[44] Zoltan Devavari, Violence as the Weapon of Political Parties: The operation of ORJUNA and SRNAO in Vojvodina (1922-1924), *Istraživanja Journal of Historical Researches XXVIII* (2017), 147-170.

[45] Užičanin, n.d., 313-315.

[46] Аноним, „СРНАО,“ *Отаџбина* год I бр. 7, децембар 1924; Аноним, „Србима националистима,“ *Србадија* год II бр. 1, 6. 1. 1924.

[47] Драгосављевић, *Српска странка (1920-1926)*, 217.

[48] Аноним, „Изјава ГО СНО,“ *Отаџбина* год I бр. 3, 5. 4. 1924

Пантовић је повео истрагу и открио низ малверзација у којима је Савић у сарадњи са С. Вукановићем и Д. Владимировићем тешко финансијски оштетио организацију. Савић је негирао ове оптужбе и наставио је свој пропагандни рат против Пантовића и ГО на страницама свог листа *Балкан* под чијим притиском је председник СРНАО Д. Бојовић поднео оставку и повукао се из организације. Пантовић је поднео чак 30 судских тужби против С. Савића и у драматичном стилу изазвао га на двобој ватреним оружијем.[49] ГО СРНАО формирао је Анкетну комисију која је испитала овај случај и на послетку потврдила оптужбе које је Пантовић изнео.[50] У новембру 1924 г. главно гласило новосадске СРНАО лист *Србадија* оценило је да је активност СРНАО у последњих годину дана почела да опада услед сукоба унутар ГО и да је неопходна темељита реорганизација покрета.[51] У Београду је током 5. и 6. октобра 1924. г. одржан је први конгрес СРНАО а коме је Д. Пантовић пред 274 делегата организација СРНАО из целе КСХС у име ГО поднео реферат о раду за предходних годину дана. Пантовић је изнео да је у овом периоду основано 278 локалних организација СРНАО али да њено даље ширење инхибирају поступци С. Савића чије је писње у *Балкану* умногоме угрозило углед СРНАО. ГО је на конгресу донео одлуку о искључењу С. Савића. С. Вукановић и Д. Владимировић су покушали да оспоре ову одлуку ГО али су били надгласани од стране присутних. Након обрачуна са Савићем изабрано је ново вођство СРНАО под именом Врховна управа (ВУ) у коју су ушли као председник др Душан Петровић (адвокат), као први подпредседник Д. Пантовић, други подпредседник Настас Ивановић као благајник Милорад Васић и као генерални секретар Никола Петровић (судски писар). Поред наведених у чланство ВУ изабрани су и Бошко Богдановић (уредник листа *Време*), Мирко Степић (секретар Министарства здравља), Душан Шијачки (новинар), Сава Мрцајловић (апотекар), Ђорђе Иаковић (апотекар) и Марко Јовановић (секретар Класне лутрије).[52]

Савићево искључење из чланства СРНАО довело је до великог раздора унутар организације. Заједно са С. Вукановићем и Д. Владимировићем Савић је одбио да призна одлуке конгреса и ауторитет новоизабране ВУ и са својим присталицама основао је „самозвани ГО.“[53] У чланство Савићевог ГО изабрани су као председник Милован Гавриловић (пуковник у пензији), као први подпредседник Стеван Ненадовић (публициста), као

[49] Užičanin, n. d., 469, 472, 474.

[50] Аноним, „Спор Савић – Пантовић,“ *Отаџбина*, год I бр.7, децембар 1924; Аноним, „Први конгрес СРНАО,“ *Отаџбина*, год I бр.7, децембар 1924.

[51] Аноним, „Напред Србадијо,“ *Србадија* год II бр. 29, 1. 11. 1924.

[52] Аноним, „Списак чланова Врховне управе,“ *Отаџбина*, год I бр.7, децембар 1924.

[53] Аноним, „Свим организацијама,“ *Отаџбина*, год I бр.7, децембар 1924.

други подпредседник М. Брадваревић, као секретар С. Вукановић и као благајник Д. Владимировић. Поред поменутих у чланство самозваног ГО изабрани су и С. Савић, Милосав Васиљевић (инжењер) и Живко Шушић.[54] Чланови ГО покренули су свој лист *Срнао*[55] и позвали све локалне организације да игноришу упутства ВУ. Настојећи да у сукобу са ВУ добије подршку НРС ГО је на свом конгресу 1925 г. за почасног председника СРНАО изабрао Николу Пашића а његовог блиског сарадника Пунишу Рачића за подпредседника.[56] Организације СРНАО из БиХ, као и поједини одбори из Војводине и Србије пошли су за самозваним ГО, док је остатак одбора остао веран ВУ.[57] Најбољи пример конфузије унутар СРНАО који је изазвала појава самозваног ГО представља држање ОО СРНАО у Новом Саду. Предвођен Ђорђем Ћеремовим новосадски ОО је испрва подржао одлуке конгреса и новоизабрану ВУ[58] да би четири месеца касније (у априлу 1925 г.) поздравио пуковника Милована Гавриловића председника ГО као представника легитимне управе СРНАО. Два месеца касније, у мају 1925 г. ГО је послао делегацију у Нови Сад која је разрешила Ћеремова и локалну управу СРНАО и инсталирала сопствени ОО.[59] Ћеремов је одбио да призна ову одлуку ГО и приклонио се ВУ тако да су од маја 1925 у Новом Саду коегзистирала два ОО СРНАО један веран ГО а други ВУ.[60] Ћеремов и ОО лојалан ВУ задржали су контролу над листом *Србадија*, док је ОО веран ГО покренуо сопствени лист *Северна Србија.*

Из међусобних оптужби ВУ и ГО на страницама ових листова у периоду 1925-1926 г. може се реконструисати ток и назрети прави разлог сукоба између ГО и ВУ. Наиме, према писању гл уредника *Србадије* Ћеремова раздор унутар СРНАО представљао је одсјај знатно већег и значајнијег сукоба који се одвијао унутар владајуће НРС. Према Ћеремову, људи окупљени унутар ВУ СРНАО представљали су „старе радикале“ који су били непоколебљиво верни председнику странке Николи Пашићу док је вођство ГО представљало дисидентску струју унутар НРС састављену од присталица Стојана Протића, Настаса „Бејте“[61] Петровића и Љубе

[54] Аноним, „ГО СРНАО свим родољубима наше *Отаџбине*,“ Срнао год I бр.2, 4. 1. 1925.

[55] Аноним, „Наредбе Врховне управе,“ *Отаџбин*а год II бр.5, јануар 1925.

[56] Užičanin, n. d., 210.

[57] Аноним, Из организације, *Срнао* год I бр.2, 4. 1. 1925; Аноним, Збор Срнао П. Кочић у Сарајеву, *Срнао* год I бр.2, 4. 1. 1925.

[58] Аноним, „Из кругова СРНАО,“ *Србадија* год II бр. 31, 16.11.1924.

[59] Аноним, „Са Главне скупштине,“ *Србадија* год III бр.20, 21. 6. 1925.

[60] Аноним, „Са збора СРНАО Карађорђе у Новом Саду,“ *Србадија* год III бр. 21, 14. 7. 1925.

[61] Пежоративни надимак Бејта Н. Петровић је добио због сарадње са Џемијетом и заштите коју је као министар унутрашњих послова пружао албанским качацима..

Јовановића као и ренегата из табора демократа и комуниста који су пришли НРС да би за себе обезбедили материјалну корист.[62] Даљи развој догађаја унутар новосадске СРНАО несумњиво је потврђивао ову тезу Ћеремова. Вођство НРС у Новом Саду састављено од „младих радикала" Павла Поповицког, Миле Клицина и Мите Арадског отворено је подржавало лист *Северна Србија* и ОО СРНАО веран ГО и активно се укључило у прогон Ћеремова и његове организације. Ћеремов је искључен из чланства НРС, одпуштен са места градског лекара а активисти његове СРНАО су изложени репресалијама од стране полиције и одпуштани из државне службе.[63] Ћеремов је оштро критиковао *Spiritus movens*-а ГО С. Савића апострофирајући га као корупционаша и уцењивача који уз помоћ свог листа *Балкан* за новац спроводи медијску харангу над невиним људима, док је радикалско вођство из Новог Сада означавао као корумпирано и неспособно да води послове Српске Атине.[64] Чланство СРНАО лојално ГО Ћеремов је означавао као „непоуздане елементе" који су током постојања јединствене организације избачени из ње због криминалних преступа а њено вођство апострофирао као корупционаше, силоватеље и „репоње."[65] У циничном тону Ћеремов је чланство конкурентске организације називао „Шими СРНАО" или „Шими четници" алудирајући на њихов обичај да на својим забавама играју модерне игре, шими, танго и фокстрот уместо српских народних игара.[66] Према Ћеремову ГО се подршком пројугословенској струји у НРС и усвајањем новотарија у подпуности саобразио архинепријатељима српства тј ОРЈУНИ од које их сада разликује само име. Ћеремов је у овом сукобу уживао пуну подршку ВУ у чијем чланству су се налазили високопозиционирани чланови НРС попут народних посланика свештеника Милана Степановића (на ванредном конгресу ВУ 29. 3. 1925 изабран за председника СРНАО) и Јоце Будишина а његов заменик Марко Вилић је са позиције директора листа *Застава* – главног гласила НРС за Војводину водио сопствену кампању против ГО СРНАО и њених заштитника из редова новосадске НРС.[67] Са друге стране ГО је преко *Северне Србије* оптуживао Ћеремова да је бивши орјунаш и да својим нападима на ГО СРНАО и

[62] Аноним, „У пажњу господину Николи Пашићу," *Србадија* год III бр. 17, 17. 5. 1925; Аноним, „Месном одбору Народне радикалне странке," *Србадија* год III бр. 17, 17. 5. 1925.

[63] Аноним, „По швапској методи," *Србадија* год III бр. 30, 11. 10. 1925.

[64] Ђорђе Ћеремов, „Мој одговор Балкану," *Србадија* год III бр. 22, 26. 7. 1925.

[65] Аноним, „Наши супарници," *Србадија* год III бр. 25, 23. 8. 1925; Аноним, „Др Јефта Поповић," *Србадија* год V бр. 2, 23. 1. 1927; Аноним, „Вељко Добановачки," *Србадија* год V бр. 2, 23. 1. 1927.

[66] Аноним, „Једна будала мање," *Србадија* год III бр. 24, 9. 8. 1925; Аноним, „Наши четници," *Србадија* год IV бр. 1, 14. 1. 1926.

[67] Аноним, „Подрепашки насртај," *Северна Србија* год I бр. 17, 6. 12. 1925.

НРС покушава да скрене пажњу са низа финансијских малверзација и коруптивних радњи које су припадници струје „старих радикала“ починили током своје управе у Новом Саду.[68] Сукоб две фракције СРНАО није остао ограничен само на жучну преписку, присталице два табора су се свакодневно физички сукобљавале на улицама, прекидали једни другима зборове и састанке и уништавали приватну имовину конкурената.[69]

Битно је напоменути да унутрашња превирања и сукоби унутар СРНАО нису инхибирали спровођење терора над политичким неистомишљеницима. Током изборне кампање 1925 г. активисти СРНАО из Новог сада су у садејству са орјунашима претукли су председника Немачке странке Штефана Крафта.[70] У августу 1926 г. наоружани сранаовци су напали митинг ХРСС у Тузли и насталој гужви покушали да ликвидирају Стјепана Радића. У септембру 1927 г. вођа сарајевског Четничког одреда СРНАО и председник Муслиманске националне омладине „Осман Ђикић“ Махмут Алајбеговић пуцао је у председника ЈМО и том приликом теже ранио два функционера ове странке.[71]

Стални притисак у виду пропагандног рата који је ВУ преко Ћеремова и *Србадије* вршила на ГО приморао је вођство Савићеве организације да крајем 1925 г. конкурентима понуди измирење. Према писњу *Северне Србије* ГО је нудио ВУ уједињење тј да ГО призна за свог председника вођу ВУ Милана Степановића и да се одржи заједнички конгрес на коме ће бити изабрано ново вођство тзв Врховни одбор у који би ушло пет чланова ГО и пет чланова ВУ.[72] С. Савић је у листу *Балкан* објавио да је уједињење извршено, да је формиран Врховни одбор и да се он измирио са Пантовићем.[73] Редакција *Северне Србије* поздравила је ову вест и условила подршку тиме да се Ћеремов искључи из СРНАО а његова организација распусти. Ћеремов је одговорио контра захтевом тако да су преговори на послетку пропали и ВУ је 25. октобра послала допис ГО да одустаје од уједињења.[74] Након тога Ћеремов као гласноговорник ВУ улази у одлучан обрачун са струјом унутар НРС која је подржавала самозвани ГО. У својим

[68] Аноним, „Да се зна зашто се џапају,“ *Северна Србија* год I бр. 6, 20. 9. 1925; Аноним, „Куда срљате,“ *Северна Србија* год I бр. 6, 20. 9. 1925

[69] Аноним, „Збор,“ *Србадија* год IV бр. 1, 14. 1. 1926.

[70] Аноним, „Крвава обрачунавања,“ *Србадија* год III бр. 5, 7. 2. 1925; Аноним, „Тера баба козлиће,“ *Србадија* год III бр. 5, 7. 2. 1925 ; Аноним, „И Крафт натрчао на руду,“ *Србадија* год III бр. 5, 7. 2. 1925.

[71] Užičanin, n. d., 460, 482, 498-499.

[72] Аноним, „Конгрес СРНАО,“ *Северна Србија*, год I бр.8. 4.10. 1925.

[73] Аноним, „Конгрес СРНАО,“ *Северна Србија*, год I бр. 9, 11.10.1925; Аноним, „Гонимо губу из торине,“ *Северна Србија*, год I бр. 11, 25. 10. 1925.

[74] Аноним, „Конгрес СРНАО,“ *Северна Србија*, год I бр.8. 4.10. 1925.

чланцима он је наглашавао да је ВУ годинама упозоравала јавност на алармантно стање унутар НРС, не у својству политичких противника, већ са позиције добронамерног радикалског чланства.[75] За разлику од предходног времена, када је безрезервно подржавала политику Н. Пашића и званичног врха странке, ограничавајући своју критику на вођство новосадског одбора, ВУ сада почиње да критикује потезе ГО НРС. Ћеремов је осудио скалапање коалиције НРС-ХСС коментаришући да су се националисти након победе Националног блока на изборима 1925 г. надали да ће Радић после „изласка из рупе“ тј хапшења отићи на робију а да се он уместо тога „попео у фотељу.“ Ћеремов је заједљиво приметио да се Радић „у рупи препородио“ тј у њу је ушао као „републиканац и бољшевик“ а из ње је изашао као „монархиста и министар.“ ВУ је апеловала Пашића и врх НРС да се не дају обманути тобожњом пацификацијом ХСС, да „политички сахране Радића“ и да за сва времена „скину са дневног реда питање Југославије, југословенства, републиканства и будалаштине о троименом народу.“ [76] Будући да је врх странке игнорисао апеле ВУ и одбио да смени корумпирану клику предвођену П. Поповицким и М. Клицином ВУ СРНАО у Новом Саду за обласне изборе 23. 1. 1927 г. поставља сопствену (дисидентску) листу НРС.[77] Битно је напоменути да је ВУ, и ако у отвореном сукобу са вођством НРС, наставила да јавно брани радикалну странку као најважнију политичку институцију српског народа. Приликом локалних избора у Нишу 1927 г. активисти СРНАО подржавали су листу кандидата НРС Д. Цветковића и у оквиру те кампање пуцали су на скуп који је организовала КПЈ.[78] Одговарајући на спекулације из редова Прибићевићеве СДС да ће се НРС неумитно распасти и да би самосталци то могли да искористе тј да присвоје део радикалских гласача СРНАО је поручивао „југовинским измећарима“ да се узалуд надају, да ће „радикала бити као воде ладне“ и да ће они остати верни странци „макар се измећу себе клали.“[79] И поред ових изјава лојалности постављање дисидентске листе СРНАО у Новом Саду очигледно довео до реакције НРС будући да се следећи број *Србадије* појавио 22 месеца касније у октобру 1928 г.

Током овог периода одиграо се низ догађаја који су утицали на даљу судбину СРНАО. Смрт Н. Пашића, фрагментација НРС, излазак ХСС из владе, успостављање режима тзв Четворне коалиције и формирање опозиционе Сељачко демократске коалиције (СДК) ХСС и СДС довели

[75] Ђорђе Ћеремов, „Предвиђања,“ *Србадија* год V бр. 1, 1. 1. 1927

[76] Аноним, „Шта нам преостаје,“ *Србадија* год IV бр. 1, 14. 1. 1926.

[77] Аноним, „Свршен чин,“ *Србадиј*а год V бр. 1, 1. 1. 1927.

[78] Gligorijević, n. d., 24-25.

[79] Аноним, Злурадост, *Србадија* год IV бр. 1, 14. 1. 1926.

су до радикализације политичког живота. У склопу тактике насилне опструкције парламента посланици СДК често су прибегавали малициозном вређању посланика НРС. У једном таквом вербалном дуелу 20. јуна 1928 г. на мети посланика СДК нашао се Пуниша Рачић – подпредседник ГО СРНАО. На провокације Рачић је одговорио ватреним оружијем и том приликом убио два а ранио три посланика ХСС међу којима и Стјепана Радића који је преминуо од последица скупштинског атентата 8. августа 1928 г.. Према идеолозима СРНАО Рачићев чин је представљао неопростиву грешку једног појединца[80] која је злоупотребљена од стране вођства СДК која сада отворено заговара „хаос и револуцију“[81] тј „марш на Београд“ и насилну промену власти очекујући при томе помоћ од страних држава – у првом реду Бугарске.[82] СРНАО је подсећала јавност да у случају убиства министра Милорада Драшковића које се одиграло у Хрватској Срби нису сматрали целокупан хрватски народ за одговорну страну у том злочину[83] и подцртавала лицемерну позицију Прибићевића – политичког покровитеља ОРЈУНЕ која је бацала бомбе на чланове ХСС а сада користи појединачни злочин као оправдање за извођење државног превrата.[84] У светлу нових догађаја СРНАО је Радића и његовог наследника В. Мачека настојала да представи као безопасне бунџије[85] (прећуткујући бројне оптужбе које је на рачун Радића износила у периоду 1923-1928 г.) док је као главног инспиратора агресивне реторике пречанског фронта означавала Прибићевића – Србина који се ставио у службу људи који Србе називају „влашким циганима и цинцарима“[86] да би задовољио сопствене „болесне (диктаторске) амбиције.“[87] Према идеолозима СРНАО ништа мању одговорност за новонастало стање сносила је и влада Четворне коалиције која је одбила да на Радића примени закон о заштити државе и дозволила да СДК „постане држава у држави“[88] у својој „болесној жељи за спорзумом.“[89] Према *Србадији* споразума може бити само међу равнима – а „пречани“ то нису тј пречански крајеви су територија у рату поражене

[80] Аноним, „Србадија прети куршумима и камама,“ *Србадија* год VI бр. 5, 4. 11. 1928.

[81] Аноним, „Предстража Србије,“ *Србадија* год VI бр. 3, 21. 10. 1928.

[82] Аноним, „Као пред почетком – свршетка,“ *Србадија* год VI бр. 4, 28. 10. 1928.

[83] Аноним, „Некад и сад – увек исти,“ *Србадија* год VI бр. 8, 25. 11. 1928.

[84] Аноним, „Србадија прети куршумима и камама,“ *Србадија* год VI бр. 5, 4. 11. 1928.

[85] Аноним, „Пречанска махнитања и подмуклост,“ *Србадиј*а год VI бр. 5, 4. 11. 1928; Аноним, „Модерни усташи,“ *Србадиј*а год VI бр. 9, 1. 12. 1928.

[86] Аноним, „Пречанска махнитања и подмуклост,“ *Србадија* год VI бр. 5, 4. 11. 1928

[87] Аноним, „Југословенство и пречански фронт,“ *Србадија* год VI бр. 8, 25. 11. 1925.

[88] Аноним, „Свим организацијама СРНАО у Северној Србији,“ *Србадија* год VI бр. 3, 21. 10. 1928.

[89] Аноним, „Влада споразума и опозиција јаке руке,“ *Србадија* год VI бр. 10, 9. 12. 1928.

Хабзбуршке монархије на које је српска војска ушла како би тамошње Србе заштитила од експанзионистичких амбиција Италије.[90] Са истом аргументацијом СРНАО је одбацивала и могућност „ампутације Хрватске“ истичући да се Срби никада неће одрећи ни једне територије за коју су се борили.[91] Идеолози СРНАО оспоравали су и сам термин „пречански фронт“ истичући да се у склопу бивших аустроугарских територија налазе и Војводина, БиХ и Далмација чије српско становништво одбија било какву политичку везу са Загребом и своје земље сматра интегралним делом Србије.[92] Насупрот пасивној политици владе СРНАО је захтевала одлучну акцију износећи отворене претње вођству СДК. Према речима Ђеремова „Неколико људи има да омасти уже. Неколико хуља треба да се наниже на куршум. Неколико лопужа треба да осети оштрицу каме... Циљ оправдава средство – кажу бољшевици... кажимо то и ми.“[93] У сличном тону вођство СРНАО је преко *Србадије* изрекло јавну забрану СДК да организује свој скуп у Новом Саду упозоравајући како „загребачке србождере“ - активисте пречанског фронта тако и полицију да ће Акционе чете СРНАО „свим средствима“ спречити одржавање оваквог догађаја.[94] Првацима СДК који су се обраћали јавности и властима поводом оваквих претњи[95] СРНАО је у циничном тону одговарао да се њено чланство терористичким методама научило од Радића и Прбићевића тј њихових партијских милиција ХАНАО и ОРЈУНЕ.[96] Као и у прошлости СРНАО се није зауставио само на претњама. У Београду на прослави десетогодишњице пробоја Солунског фронта на наредбу Ђеремова петорица униформисаних срнаоваца пребила су једног посматрача који је повицима „Живела Југославија“ покушао да омета дефиле униформисаних чета СРНАО. У децембру 1928 г. две хиљаде срнаоваца у униформама одржало је велики збор у Бенковцу на коме су клицали Великој Србији и физички напали једног члана ХСС који је пробао да омета скуп.[97] Даљу ескалацију сукоба између активиста СРНАО и СДК пресекла је објава Шестојануарског манифеста и успостављање режима монарходиктатуре краља Александра Карађорђевића 6. 1. 1929 г. У име ВУ СРНАО председник Извршног одбора Душан Шијачки и генерални

[90] Аноним, „Хрватско питање,“ *Србадија* год VI бр. 2, 14. 10. 1928; Ђорђе Ђеремов, „Споразум или растава,“ *Србадија* год VI бр. 6, 11. 11. 1928.

[91] Аноним, „Ампутација,“ *Србадија* год VI бр. 9, 1. 12. 1928.

[92] Аноним, „У пажњу читаоцима Србадије,“ *Србадија* год VI бр. 3, 21. 10. 1928; Аноним, „Северна Далмација је чисто српска,“ *Србадија* год VI бр. 11, 16. 12. 1928.

[93] Ђорђе Ђеремов, „На раскрсници,“ *Србадија* год VI бр. 4, 28. 10. 1928.

[94] Аноним, „Збор СДК у Новом Саду,“ *Србадија* год VI бр. 6, 11. 11. 1928; Аноним, „СДК влада и срнаовци,“ *Србадија* год VI бр. 7, 18. 11. 1928.

[95] Аноним, „Србадија прети куршумима и камама,“ *Србадија* год VI бр. 5, 4. 11. 1928.

[96] Аноним, „Како их пече,“ *Србадија* год VI бр. 7, 18. 11. 1928.

[97] Аноним, „Северна Далмација је чисто српска,“ *Србадија* год VI бр. 11, 16. 12. 1928.

секретар Марко Јовановић су поздравили монархов гест као дуго очекивани потез који ће довести до стабилизације прилика у земљи. ВУ СРНАО је свесрдно подржала Шестојануарски манифест који је ослободио земљу „терета партијских величина“ стављајући владару на располагање својих „120 хиљада чланова“ и наоружане Четничке одреде.[98]

Током свог седмогодишњег постојања (1922-1929 г.) СРНАО је прошла кроз неколико фаза развоја оставивши својим деловањем значајан траг у политичком животу прве југословенске државе. Започевши своју егзистенцију као идеолошки сателит маргиналне Српске странке СРНАО је 1923 г. ступила у сарадњу са владајућом НРС трансформишући се у њену преторијанску гарду и битан фактор политичког живота. Стављање под патронат режима представљало је мач са две оштрице, са једне стране отворене су могућности за широку експанзију док је са друге стране симбиотска веза са НРС довела до уплитања вођства СРНАО у унутрашње размирице радикала које су резултовале раздором унутар СРНАО. И поред најбоље воље свог вођства СРНАО није успевала да испрати врлудави прагматични политички курс НРС – партије која је безобзирно манипулисала идејама (реалног и интегралног) југословенства и српског национализма опортунистички се користећи њиховим потенцијалом у борби за доминацију политичким животом Краљевине СХС. Доиста је тешко било објаснити чланству које се са оружијем у руци борило против сепаратистичких снага како се Радић, Прибићевић и Спахо из „велеиздајника“ трансформишу у министре верне Круни и Уставу а Немачка странка и Џемијет из „крвника српског народа“ у поштоване коалиционе партнере. И ако иза себе није оставила идеолошке наследнике СРНАО је одиграла значајну улогу у развоју десног екстремизма у Краљевини Југославији током 30-их и 40-их година 20. века. Познати српски индустријалац Милан Вапа почасни председник СРНАО поново ће се ангажовати током 30-их година најпре као финансијер Југословенске акције а касније и ЈНП Збор.[99] У СРНАО започели су своју политичку каријеру и Милорад Мојић председник МО СРНАО У Великом Бечкереку а потоњи генерални секретар Љотићеве странке, као и члан ВУ инж. Милосав Васиљевић касније истакнути идеолог ЈНП Збор.

Објављени извори:

- лист *Отаџбина* (Београд)
- лист *Северна Србија* (Нови Сад)

[98] Аноним, „Поздрав Врховне управе СРНАО Њ. В. Краљу,“ *Србадија* год VII бр. 2, 13. 1. 1929.

[99] Аноним, „Први почасни председник,“ *Отаџбина* год I бр. 3, 5. 4. 1924.

- лист *Србадија* (Нови Сад)
- лист *Срнао* (Београд)

Литература:

Предраг Бајић, Српство и југословенство у политици Српске националне омладине (СРНАО), *Култура полиса* II 2/3 (2005), 169-179.

Branislav Gligorijević, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik* 3-4, 1964, 3-38.

Zoltan Devavari, Violence as the Weapon of Political Parties: The operation of ORJUNA and SRNAO in Vojvodina (1922-1924), Istraživanja Journal of Historical Researches XXVIII (2017), 147-170.

Василије Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020

Василије Драгосављевић, Српска странка (1920-1926): Идеологија – пракса – исход, *Лесковачки зборник* vol 64/2024, 199-218.

Salkan Užičanin, *Nacija i teror: Djelatnost nacionalističkih organizacija U Bosni i Hercegovini (1921-1929)*, Tuzla 2019.

Summary

Vasilije Dragosavljević

SERBIAN NATIONAL YOUTH (SRNAO):
IDEOLOGY - PRACTICE - OUTCOME

The Serbian National Youth (SRNAO), a non-partisan organization that stood for Serbian nationalism and the defense of Serbian cultural and state traditions, is an under-researched topic in contemporary historiography. Through the analysis of program texts in the SRNAO press, we reconstructed its ideology and attitudes towards key political issues and events that shaped the political life of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes during the 1920s. The central theme of the paper is the attitude of the ideologists of the SRNAO towards Yugoslavism as a state and national idea. We paid special attention to the internal conflicts within the leadership of the SRNAO and their connection with the activities of the People's Radical Party. We have investigated in detail one of the specific features of the daily political activities of the SRNAO – the systematic use of terror in dealing with political dissenters. Finally, we examined the SRNAO's attitudes towards the political parties of the first Yugoslav state – primarily its ambivalent relations with the People's Radical Party and the Serbian Party.

Keywords: Serbian National Youth – SRNAO, Dragan Bojović, Dragoslav Pantović, Đorđe Ćeremov, People's Radical Party, Kosta Majkić, Serbian Party, Svetolik Savić, Puniša Račić, Organization of Yugoslav Nationalists - ORJUNA